

ESKİ TÜRK DEVLETLERİNİN EKONOMİSİ HAKKINDA İNCELEMELER : 2 TOBA'LARDA ZİRAAT

Prof. W. EBERHARD

İlk makalemizde Toba devletindeki hayvancılıktan bahsetmiş-tik. Bu gelişmenin Çin gentry'sinin lehine fakat Toba gentry'si ile daha fakir Tobaların aleyhine cereyan ettiği görülmüştür. Şimdi inceleyeceğimiz konuda durum biraz farklıdır: Tobalar, kendileri müstahsil oldukları zaman, hayvancılık yaparlar, ziraatla meşgul olmazlardı. Fakat Toba'lar uzun zamanlardanberi toprak mahsul-leri yemeğe alışmışlardı. Eskiden bunları hayvanlardan istihsal edilen maddelerle mübadele ederlerdi. Şimdi Çinlilere hâkim olunca, karşılığında muadili bir şey vermeden, Çinlilerden istifade etmek istiyorlardı. Diğer taraftan da yine bu yüzden tabalarına (Çinlilere) bağımlı oluyorlardı, çünkü onların yetiştirdikleri mah-sullere ihtiyaçları vardı.

Aşağıdaki incelemenin gayesi Toba -devletinin dört esas gu-rubunu teşkil eden Toba -hükümdar tabakasının (Toba -genty'si), Toba halkının Çin gentry'sinin (büyük mülk sahipleri ve bilginler) ve Çin halkının, durumlarının nasıl geliştiğini göstermektedir.

İstihsal bakımından ziraat, hayvancılığın mühim olmasına rağ-men¹, Toba' devletinde de, en önde gelmektedir. Bu yalnız köy-lülerden müteşekkil geniş bir tabakanın ziraatla meşgul olmasın-dan değil, istihsalin çoğunu teşkil etmesinden ileri gelmektedir.

Toba devrinin ziraat hakkında da tıpkı Çin'in diğer devirle-rinde olduğu gibi, az malûmat verilmektedir². Biraz olsun itimat edebileceğimiz istatistikler mevcut değildir, istihsalâtın miktar ve kıymetini çıkarabilmek için, fiyat listeleri de yoktur.

Birinci devir :

Toba devletinin ilk zamanlarına ait ziraatın durumundan ve ehemmiyetinden burada ancak kısaca bahsedilebilecektir. Hükû-

¹ bk. Belleten No. 36, S. 485 - 496.

² Eski Çin ziraati hakkında bk. benim "Zur Landwirtschaft der Han - Zeit" (M. S. O. S. cilt 35 (1932), s. 74 - 105).

met merkezi Tai'yin iâşesini temin etmek için bu civara köylü celp etmek siyaseti güdüliyordu. Sonra Hopei'de Mu-jung devletin bulunduğu belge zapt edilince, Tobaların eline köylülerden müteşekkil nüfuz kesafeti çok ve münbit arazi geçti. Ehalinin bir kısmını kuzeyde iskân ettirdiler, fakat istihsalâtı sarsmamak için mütebakisine dokunmadılar. Bunun neticesi şöyle idi: 1. orada bulunan köylüleri köle yapmadılar. 2. büyük mülk sahipleri, oranın gentrysine dokunmadılar, hatta bu bölgelerin idaresi için onlara ihtiyaçları bile vardı. Vergi tahsili için iyi çalışan ve iht'as kespetmiş bir memur mekanizmasına ihtiyaç vardı; bu, Toba'larda yoktu, belki de bu işleri eskiden üzerlerine almış olan büyüklerin ellerinde bulundurmaya tercih ediyorlardı. Herhalde bu, eski gentry'nin korunmasına ve bununla Toba devletinde yine çalışmasına devam edebilmesine yardım etmiştir.

Buna rağmen, bu bölgelerde bugün bile önüne geçilmesine imkân olmıyan fena hasatlardan dolayı hükümet merkezinde müteaddit defalar büyük kıtlıklar olmuş, çok ızdırıp çekilmişti³. Hükümet merkezini kuzey - Honan güney - Hopei bölgesinde bulunan Yeh'e nakletmek tasarısı ortaya atıldı; bu bir ziraat bölgesinin ortasında idi ve eskiden hükümet merkezi olduğundan saraylar, evler zaten vardı ve merkeze külliyetli istihsalâtta bulunabilecek, büyük bir köylü tabakası bulunuyordu. Bu teklif baş astroloğ olan Wang Liang (Wei-shu 33: 1978 d) tarafından yapılmış ve 415 de ortaya konmuştu (35: 1981 a). Buna bilhassa Ts'ui Hao ve Chou Chan (35: 1981 a ve 91: 2098 a) ittiraz ettiler: bu yalnız ani ızdırabı hafifletecek bir plândı. Doğu halkı Toba'ların nüfuzca tükenmeyecek kadar çok oldukları kanaatinde idi. Eğer şimdi halkın bir kısmı iklimi daha fena olan ve insanları atlar gibi hastalanacak olan güneye giderse, o zaman doğulular Toba'ları istihkar edecekler ve onları nüfuzca az zannedeceklerdir; bundan başka Hsiung-nu'larla Juan-juan'lar kuzeyde derhal hücumla geçeceklerdir. Bu ve bunlara benzer sözlerin arkasında şu gizlidir:

³ Nan-pei-shih pu-chih (Erh-shuh wu-shih pu-p'ien, S. 6604 c de bulunur) hükümet merkezi bölgesinde, sığırları bulunmıyan köylülerin, hayvanları sığır sahiplerinden ödünç almaları gerektiğini, borçlunun ise öküzün süreceği her 20 mou'ya mukabil hayvan sahibininin 7 mou'sunu çapalayacağını bildirmektedir. Bu, fiili olarak tatbiki tasavvur bile edilemeyecek bir karardır. Büyük arazi sahiplerine pek çok fırsatlar verilmiştir.

1. Ts'ui Hao ve büyük avanesinin muazzam topraklara hâkim olduğu (mal sahibi ve kiracı olarak) doğu bölgelerine tekrar kuzeyden sürü halinde göçebelerin gelecekleri korkusu; 2. Yeh'e nakledilince, bilhassa Ts'ui'ya ve müttefik ailelere ait olan büyük toprakların otlak yapmak üzere boşaltılmak zorunda kalınması korkusu; bunun için teklif reddedildi.

Umumiyetle bu ve bundan sonraki devirde vergi sistemi hiç bir suretle devlet için tatmin edici bir şekilde işlemiyordu. Vergi kaçakçılığında şikâyet ediliyor: halk bir kazadan ötekine göç ediyor ve böylece vergi listelerine (110: 2179 b) dahil olmuyordu, memurlar rüşvet alıyor ve vergileri teslim etmiyorlar, köydeki zenginler gittikçe daha çok arazi alıyor ve onlara bağlı olan kiracıları gittikçe daha fazla soyuyorlardı. Gentry'lerin durumları incelenirken Çin gentry'sinin bundan, Toba gentry'sinden daha fazla istifade ettiği görülmüştür. İstilâ zamanından Çin gentry'si büyük mülk sahiplerinden müteşekkildi; Toba'lar onları malları başında ve işlerinde bıraktılar, çünkü onlardan mahrum kalmak işlerine gelmiyordu. Bunun için Çinliler bu vaziyetten daha ziyade faydalanıyorlardı.

Vergiden kaçanları yakalamak için 420 ile 450 yılları arasında yapılan tecrübeler muvaffakiyetsizlikle neticelendi.

Devletin genişlemeğe devam etmesi, hükümet merkezinde gittikçe genişleyen bir memur mekanizmasına lüzum gösteriyor ve bu adamlara da yemek temin etmek zorunda kınılıyordu. Başarı ile neticelenen seferlerden zenginlenen saray ile hükümet merkezinin Toba gentry'si daha büyük bir ihtişam içinde yaşıyordu. Böylece hükümet merkezinin iâşe meselesi büyüdü. Toba gentry'si 450-480 yılları arasında doğu Çin'de toprak elde edebilmişler, fakat bu sefer sırf cebir ile değil, hakiki alım satım ile, çünkü doğu uzun zaman sulh halinde bulunuyordu, fakat o zaman gentry de doguya nakletmek ve kendi topraklarının civarında bulunmak zorunda kalacaktı. Aksi taktirde nakliye masrafları çok fazla yükselecekti. Bu zaruri münferit iskân da yine askeri teşkilâtla geçinemiyordu. Bundan başka at yetiştirmekten vazgeçmek yahut bunu çok tahdit etmek zorunda kalmışlardı. Nihayet Toba gentry'si, (feodal teşkilâtın dolaylı hâkimiyet hakkı iktisap ettikleri) kendi kabile efradından da ayrılmış olacaklar, çünkü bu kabileler kuzey-Shansi ve Shensi'de oturuyorlardı. Bütün bu sebeplerden

Toba gentry'si hükümet merkezinde kalmayı tercih ediyordu ve bu yüzden bunların iâşe güçlükleri artıyordu.

Ulaştırılmadan başka bir makalede ayrı olarak bahsedilecektir. Şimdi yalnız ziraat kısmı nazarı itibare alınacaktır. Hükümet merkezinin iâşesini kolaylaştırmak için 443 de Tiao Yung tarafından Ordos bölgesinde suni sulama ile 40000 ch'ing (bir ch'ing= 100 mou; 1 mou Han devrinde takriben 4.5 ar; Toba devrindeki büyüklük pek kesin hesaplanamıyor) arazi kazandırmayı teklif ediyor. 446 da Tiao Yung kuzey Huangho kıvrımında (Ho-lienlerin Hsiung-nu-devletinin eski hükümet merkezi) bulunan ve 500000 hu (Han devrinde bir hu tam 20 litredir) hububat veren Tung-wan bölgesi hakkında malûmat veriyor. Bu bölgenin istih-sali hükümet merkezinin iâşesi için kullanılabilir. Fakat maalesef oradan ulaştırma masrafı bile ödenilemeyecek kadar yükselmektedir (38: 5987b-1988a). Takriben aynı zamanlarda yukarıda zikredilen Ts'ui Hao gentry'nin bir kısmını Kansu'daki Liang-chou'ya naklederek, orasını askerî bakımdan emniyet altına almayı teklif etti (38: 1933b). Bu suretle hükümet merkezinin yükü azalacaktı; Liang-chou da büyük mer'alar vardı, civarda Toba kabileleri oturuyordu; oraya nakledilen Çinliler için ticaret suretille büyük kâr imkânları vardı. Evvelce Kansu'nun Toba'lar tarafından zaptında büyük ailelerin buradan çıkarılmalarında Ts'ui ile gurubunun Kansu'daki menfaatlerine çok hâlel gelmişti. Fakat bunun plânı da Tiao Yung'unki gibi tatbik edilememektedir. Mamafih Han Hsin (Ts'ui'nin müttelikidir, doğu Çinlidir) 471 de batı-Kansu'daki Tunhuang'dan vazgeçilmemesini söylüyor; bu doğuluların Kansu'daki menfaatlerini gösteren başka bir delildir (42: 1996 b).

Merkezde gentry'den müteşekkil memurların artmasıyla, taşrayı idare ile mükellef olan memurlar artmakta idi. Önce bunlara hiç maaş verilmezdi, fakat bütün ihtilâsların önüne geçmek için onlara da muayyen bir maaş vermeğe başladılar. Bundan başka taşra ordusunun iâşesi için eyaletlerin de para ve iâşe yardımlarına ihtiyaçları vardı. Böylece yukarıda temas edilen hükümet merkezinin iâşe meselesinden başka, eyaletlerde memur ve orduların iâşe meselesi de ortaya çıkmakta idi. Bu bilhassa bir para meselesi idi. Zaman zaman paranın yerini ipek de tuttuğu, yahut maaş ve ücretle kismen hububatla ödendiği halde ben burada "para," dan bahsediyorum. Bu problem hükümet merkezi için bahis mev-

zuo değildir. 420'lerde ve 430'lardaki savaşlar külliyetli miktarda para, kıymetli eşya ve hazineler temin etmişti. Ho-lien'lere karşı verilen savaş, sonra Juan-juan'ların mağlubiyeti ve bilhassa Ku-ça'nın zaptı ve yağmasile neticelenen Türkistan seferi (110:2179) bilhassa iyi neticeler vermişti. 461'de hazineler o kadar dolmuştu ki 1.2 kadem kutrunda (Han ölçüsüne göre 28 cm) ve gümüşle kakılmış ve zikıymet taşlarla süslenmiş 12 altın kâse yaptılar. Bunlar resmî ziyafetlerde kullanılmak için yapılmış zinet eşyasıydılar. Bundan başka yüksek memurlara 200000 parça ipekli kumaş dağıtıldı (110:2179 b). Bir parça 2.2 kadem genişliğinde (Han ölçüsüne göre tam 50 cm) ve 40 kadem uzunluğunda idi (Han ölçüsüne göre tam 10 metre)⁴. Demek merkezin saray masrafını karşılayacak kadar çok parası vardı. Burada yalnız ulaştırma güçlükleri bahis mevzuudur. Fakat taşradaki idarenin ya tabii mahsuller yahut da para olarak vergi hasılatına ihtiyacı vardı. Bir zamanlar bu maksat için hususî vergi komiserleri tayin etmişlerdi, bunlar taşradaki dairelere bağlı olmadan vergi toplayacak ve böylece vergiden kaçan halkı daha iyi yakalayacaklardı. Taşra memurlarının ahlâken sukut etmeleri ve doğru vergi listelerinin noksanlığı yüzünden, bu sistem işlemiyordu. Ch'ou Lo-chi'nin teklifi üzerine bundan yine vazgeçildi (94:2102d ve 110:2179). 466'larda müteaddit defalar kuraklık olmuş ve bu hayvancılık edenlerle, çiftçilere tesir etmiştir, bunun neticesinde fiyatlar yükselmiş ve halk fakirleşmişti. Vakıa hükümet merkezinde para vardı, kâfi miktarda yiyecek maddesi getirilemiyordu; güneye karşı yapılan devamlı seferler, hasadın fena oluşu bilhassa güney - doğuyu, harp bölgesini, harap etmektedirler. Buna ilâveten 455'lerde çok kısa bir inkitala 466 ya kadar köylünün ödemek zorunda kaldığı muayyen vergiden başka bu verginin % 50 si nisbetinde "karışık,, vergi vermek zorunda idiler (bu muayyen verginin yahut başka bir kıymetin % 50 si kadardır). (110:2179 b). Bu, güney - doğuda ziraat bakımından büyük ehemmiyeti olan bölgelerin kaybına sebebiyet veriyordu. Vergi toplama işlerinin idaresi için bir misal Han Ch'i-lin'in vakasıdır. Bu, Shantung eyaletinin sansörü olarak eyaletin "ihtiyarî vergisi,,nden güneye karşı verilecek savaşa yetecek kadar çok buğday (600000) ve silâh toplamıştır ve bu suretle

⁴ Bu ölçüler hakkında bk. benim «Bemerkungen zu statistischen Angaben der Han-Zeit» (T'oung Pao XXXVI, 1 - 25).

ordulara çok iyi bakmak imkânını bulmuştu (60:2034 c). Bu adam bu bölgeden neler çıkarmıştır. Başkaları da aynı şeyleri yapmış olacaklar, fakat harp için değil kendileri için.

Bu sebepten 466 dan itibaren genel bir tasarruf siyaseti teklif ediliyor; aynı zamanda da vergi sistemi yenileniyordu. Bunda ilk- önce yalnız memur vergilerinin tesbiti bahis mevzuudur. Hükümet merkezinden 1000 li (en fazla 500 km.) uzağa kadar bulunan bölgelerde oturan memurlar buğday, daha uzakta oturanlar pirinç verecekler; bunlardan en yüksek üç rütbeye mensup memurlar hükümet merkezine, 3 orta rütbedekiler istihsalî yetmiyen eyâletlerin anbarlarına, 3 aşağı memur sınıfına mensup olanlar kendi eyâletlerine tediyatta bulunacaklardı (110: 2179 b). Bu devrin vergilerinin yüksekliği ve cemiyetin diğer sınıflarının verdikleri vergiler hakkında hiç bir şey söylenmemektedir. Galiba memurların o zamanlar bile, fakat ancak 485' te bahsedilen, "resmî tarlaları", vardı. 485⁵ yılı nizamına göre bir sansörün 15 ch'ing, bir valinin 10 ch'ing, küçük memurun buna uygun olarak daha az resmî tarlası olacaktı; 466 yılının ayırma ve tediyeye nizamnamesi yalnız bunlara şamil olmuş olacak.

Bu devirde "memur ve halk",ın vereceği verginin 2 parça kumaş (takriben 90 metreye müsavi), 2 chin pamuk (takriben 500 gr.), 1 chin ipek ipliği (takriben 250 gr.) ve 20 shih buğday (takriben 600 kg.) olması muhtemeldir. Bunlara ilâveten eyalet merkezleri için 1 parça ve 2 kulaç kumaş veriliyordu (110: 2179 b). 484' ten itibaren memurların maaşları için vergiler 3 parça kumaş ve 2 shih 9 kile buğday daha yükseldi ve eyaletlere verilecek vergilerde 2 parça kumaş artmıştır. 2 sene sonra, 486' da, Li Ch'ung tarafından bu usulün tatbik edilemeyeceği, çünkü istatistiklerin bulunmadığı, zenginlerin toprağı inhisar altına aldıkları vergi derecelenmeleriyle hiçbir suretle toprak nevilerinin nazarı itibare alınmadığı tesbit edilmiştir (110: 2179 b; 53: 2020 b). Bu kadar çok vergi vermek zorunda kalan bir köylünün ne kadar toprağına sahip olması icap ettiğini gösteren hiçbir raporun bulunmaması hayret uyandırmaktadır. Fakat 484 yılında tatbik edilen usul işlememişse ozaman bundan önceki de işlememiş olacaktır, yani vergiler aşağı yukarı ihtiyari olarak toplanmış ola-

⁵ Nan-pei shih pu-chih (s. 66054) bunu yanlışlıkla 448 yılına koyar.

cak ve Çinli toprak sahibi gentry'den müteşekkil olan eyalet memurlarının zenginleşmeleri için en iyi imkânları vermiş olacaktır⁶.

Şimdiye kadar bilhassa vergi tarhından ve ziraatin genel durumundan bahsedilmiştir. Fakat tarlalar nasıl taksim edilmişti, bunun hakkında ilk zamanlardan hiç malûmat yoktur. İlk haber 471 yıllarından sonraki zamanlara aittir. Bu, Li An-shih'in tarlaların daha iyi ölçülmelerini isteyen ve gentry'nin çok araziye sahip olduklarından şikâyet eden bir istidasıdır. Hükûmetin aldığı tedbirlerden dolayı eski kaçakların toprakların geri gelmeleri yüzünden her zaman kavgalar oluyordu. Çünkü kaçakların topraklarını zamanla büyükler ilhak etmişler ve her zaman için buna sahip olduklarını iddia etmişlerdi. Bu geçimsizliklerin önüne hiçbir zaman geçilemedi, çünkü bunların aksini isbat edecek deliller yoktu. Demek ki geri gelenlere eski topraklarını iade etmek imkânı bulunmadığı için tarlaları tahdit etmek için bir kanun çıkarılması tercih edildi (53: 2018c-d). Zamanın en kudretli gruplarından birine mensup olan Li (evlenme suretile Ts'ui'nin akrabası olmuş), zamanla muazzam topraklara sahip olan Çin gentry'sinin haklarını bu suretle çok iyi muhafaza etti. 477' de, büyük sığır telefâtını müteakip bir karar çıktı. Buna göre hür bir insan 40 mou tarla işletecekti (7 a: 1917 a). Bunun nasıl tatbik edileceğinden ve büyük mülk sahiplerinin aldıklarını iade edip edemeyeceklerinden bahsedilmemektedir. 485'te (7 a: 1918 c) memleketin kuzeyinde yine büyük bir kıtlık baş göstermiş ve bu hür insanları kendilerini köle olarak satmak zorunda bırakmıştır. Bunların hepsi serbest bırakılacak, satılmış olan kadınlar da "istedikleri," takdirde serbest bırakılacaklardı; diğer bir tetkikimde bir çok defalar gösterdiğim gibi, hürlerin köleleştirilmesi, gentry'nin daha fazla toprağa sahip olması için iyi bir vasıta olmuştur. Azat edilenler geri dönünce onlara toprak tedarik etmek lâzımdı. Bu sebepten "Müsavi toprağa sahip olmak," için bir kanun hazırlandı. Bundan

⁶ 484 yılında (Nan-pei-shih pu-chih, s. 6625b'e knz.) » halkın işini kolaylaştırmak için bütün tüccarların bertaraf edildiklerini» bildirmektedir. Bu, vergilerin, vergileri iltizama alan tüccarlar yardımıyla toplandıkları anlamına gelmiş olacaktır. Fakat sağlam bir memur teşkilâtı kurulduğu zaman devlet memurları vergileri doğrudan doğruya toplıyorlardı. Eğer metnin bu tefsiri doğru ise o zaman bu Toba'lar hiçbir zaman tüccar olmadıklarından kendileri asla vergi toplamamışlar; lâkin başlıca Çinliler ve bilhassa tüccarların daima bağlı buldukları gentryler istifade etmişlerdir.

dolayı icabeden toprak ölçümü ve dağıtım işini eyalet ve vilâyet memurları yani en büyük arazi sahipleri yapacaklardı (7a: 1918 c). Demek ki 15 yaşından yukarı her hür köylüye 40 mou hâli arazi (ağaçsız ve iskân edilmemiş tarlalar), her hür kadına 20 mou, kölelere de kadınlar kadar verilecekti. En fazla dört tane olmak şartıyla inek başına 30 mou verilecekti. Yaşlanınca bu tarlalar iade edilecekti. Bundan başka her erkeğe 50 dut, 5 hurma ağacı ve 3 karaağaç yetiştirmesi için de ayrıca 20 mou toprak verilecekti; aynı miktarın her köleye de verilmesi lâzımdı. Bu ağaçlar 3 sene zarfında dikilmediği takdirde tarlalar geri alınacaktı. Ağaç dikmenin babadan oğula intikal etmesi ve ağaçların satılmaması zarurî idi. İstihallerin fazlası satılabilirdi. Başka topraklara hurma ve karaağaç yerine daha ziyade kendir “erkek başına 10 mou, kadın başına 5 mou,, dikilirdi. Kendir tarlaları iade edilirdi. Hastalara ve çocuklara herşeyin yarısı verilirdi. İadeler yıl başında yapılırdı. Metruk arazi ve binalar devletin olacaktı (110: 2179 c). *Wan Kuo-ting*'in (Agrarian History of China, s. 163-4) tetkik ettiği bu takas siyaseti Han devrinin eski tarla siyasetinin devamıdır. Fakat burada yine büyüklerin tarlalarını hükûmete geri vermek zorunda kaldıklarından bahsedilmiyor. Bunu yapmadıkları Li Ch'ung'un 486' da verdiği dilekçeden anlaşılmaktadır. Bunda vergi ve toprak sisteminin işlenmesinden bahsederken, bunun vergi derecelerinde toprağın cinsine bakılmadığı, istatistiklerin bulunmadığı, zenginlerin toprağı inhisar altına aldıklarından ileri geldiğini söylemektedir (110: 2179 d). Fakat toprak kanununa göre bir nevi derecelere ayırma, toprak münbit olmadığı takdirde yahut toprak çok fazla olduğu zaman sahibine, iki yahut üç misli toprak vermişlerdir.

Diğer taraftan, toprak az geldiği zaman, yetişkin oğul babasının dutluklarını hububat tarlası yapmak için almak yahut iki misli tahsisatı bire indirmek zaruretinde idi. Mamafih bu imkânlar ilgili memurlara lâzım olan bütün hürriyetleri veriyordu.

Li Ch'ung'un teklifi (110:2179 d ve 53:2019 a-2020 b) aşağıdaki fikirleri ihtiva etmektedir: eski *beşlik prensibi* üzerine ⁷ bir köy teşkilâtı kurulmalı. Büyük insan başına yalnız bir parça ipek

⁷ Bu, her 5 ailenin bir birlik teşkil ettiği ve bir üyenin işlediği suçtan hepsinin mesul olduğu manasına gelir.

ve 2 shih buğday ödenmeli, 15 yaşının üstünde evli olmayanlar yarım insan sayılmalı, çalışmağa muktedir esirler yahut esireler yarım evlenmiş sayılmalıdırlar. Vergi tarihinde 20 sığır 8 köylüye muadil sayılmalıdır. Vergi kumaşlarından 10 tanesi iş vergisi, 2 tanesi hususî vergi sayılıp 3 tanesi de memurların geçimi için tahsis edilmeli. Buna "karşılık vergiler," ilâve olunmalı. Kao Yo ve Chang Hsi bu teklifi tatbik edilemez buldular. Fakat bunun üzerine bir *ölçme dairesi* açıldı; bu daire müterakki vergiyi toplayacaktı. Tarlaların mütesaviyen taksiminden artık hiç bahsedilmemekte ve zaten tatbik edileceğine dair de hiç bir emare görülmemektedir. Bu yalnız vergilerin indirilmesini temin etmiştir. Buna lüzum görülmüş olduğu da Hsieh Hu-tse'nın bir istidasından anlaşılmaktadır: Hsieh, güneyde harp etmiş her ere 12 parça kumaş verilmek zorunda kalınmasından, askerliğin çok masraflı olduğunu bildirmektedir. Ona göre ücretin bir kısmile sığır almalı ve askerleri iskân ordusu olarak güneyde zapt edilen bölgede yerleştirmelidir. Bu, çok kâr temin eder ve az masraflıdır. Bundan başka, hiç olmazsa güneyde vergileri indirmeli, aksi takdirde halk vergileri daha aşağı olan düşmanın tarafına geçecektir (44:2000 c-d).

Li Ch'ung'un tekliflerini tereddütle karşılayan Kao Yo, kendisi bilâhara, kendi idare ettiği bölgede çeteciliğe karşı bir *beşlik sistemi* ⁷ kurdu; seyyahların işlerine yaramaları için çeşme ve havanların yapılmasını temin etti (57:2027 b). 487'de hasadın fena olması ve hayvan telefâtı yüzünden yine hükümet merkezinde büyük bir kıtlık hüküm sürüyordu, diğer taraftan da imparatorun hazineleri ağızlarına kadar dolu idi (110:2179 d). Halka bu hazinelerden silâhlar ve aletler dağıtıldı. Bu yalnız hayırhah bir tedbir değil, aynı zamanda Kao Lü'nün bu sıralarda teklif ettiği hükümet merkezinin yeni müdafaa plânı ile de ilgili olacaktır (54:2021 a-b). Bu plâna göre kuzey ordusundan başka hükümet merkezinin yakınında halktan müteşekkil 20000'er kişilik 3 ordu teşkil edip muntazam talim ettirmeli, sonbaharda yaklaşan Juan-juanları püskürtmeli (bunlar daima hasat zamanı hücum ederlerdi), yahut hücum beklenmediği zamanlar şehir ve müdafaa surlarını inşa ettirmelidir. Bundan başka hükümet, merkezin iaşe durumunun düzelmesi için tekliflerde bulunulmasına müsaade ediyor. Bütün normal vergilerin 2/9 unun hükümet merkezinin ia-

şesi için verilmesi, geri kalanların da memurlar tarafından depo edilmesi teklif edildi (110:2179 d). Sonra köylü ailelerinin % 10unu kuzeyde iskân ettirilmelidir. Galiba bu plân tatbik edildi ve biraz da başarı temin etti⁸.

İkinci devir :

493'te hükümet merkezi Lo-yang'a nakledildi. Orada ani suvari hücumlarına maruz kalma korkusu mevcut olmadığı için müdafaa masrafları daha azalmış oluyordu; su yoluyla bağlı olan başlıca istihsal bölgesine yakındı. Gemi nakliyatı araba nakliyatından mukayese edilemeyecek kadar ucuz olduğundan bu, iyi ve ucuz iâşe temin ediyordu. Nihayet Çin gentry'sinin mallarına okadar yakın bulunuyordu ki fazla mallarını kendilerine çok fayda temin eden bir şekilde satabiliyorlardı, fakat yine gentry'nin topraklarını mer'a haline koymak tehlikesini doğuracak kadar yakın değildiler.

493 yılı ile ziraat, takriben 520'ye kadar süren yeni bir devir başlamaktadır. Haberler üç guruba ayrılmaktadır: sulama, kuzey meselesi ve doğuya yardım tedbirleri. Sulama işi, hükümet merkezinin sulama ile yapılan ziraat bölgesinde bulunmasından dolayı, daha ziyade ehemmiyet kespediyordu. Onunla yine çok mühim olan kanal işleri sıkı bağlıdır. Böylece P'ei Yen-chün, memuriyeti esnasında Fan-yang'da büyük kanal tamirleriyle ve 1 milyondan fazla mou tarlanın (69: 2055 b) sulama işleriyle meşgul oldu. Shen Wen-hsiu buna benzer yeni birçok su tarlaları (tava) teş-

⁸ Han devrinde, Toba devrinden sonra da yine revaçta olan devlet anbarı sistemi Toba devrinde de mevcuttur. Anbar hakkındaki ilk not 418 yılına aittir (Nan-pei-shih pu-chih, s. 6618 b). Eskiden zikredilen küçük anbarlar herhalde sırf askerî maksatlara yararmış olacaktır. 488'de, büyük Çinlileşme dalgası etrafı kaplarken, devlete verilen buğdayların fazlalığından anbarlar yapmayı ve bolluk yıllarında daha fazla buğday satın almakla bu anbarları büyötmeyi, kıtlık yıllarında ise bunlardan satmayı teklif ettiler. Bu istihsal artırmak için bir teşvik olacak, böylece köylüler bolluk yıllarında hububatı elden iyi çıkarmak için müsait bir alış yeri bulacaklardı. Mamafih böyle bir «takviye anbarı» gentry'nin zenginleşmesi için pek müsait bir müessesedir. Bu anbar sistemi, bütün köylülerin 1/10'unun devlet tarafından kurulan iskân yerlerinde yerleştirilmeleri, istihsal vasıtalarıyla techiz edilmeleri ve sonra onlardan devlet için azami derecede istifade edilmeleriyle tamamlanacaktı. Bu teklifler tatbik edilmemiş olacak. 497'de (Nan-pei-shih pu-chih, aynı yerde) «takviye anbarları» hakikaten yapıldı, fakat bunların nasıl işledikleri bilinmiyor.

kil etti (61 : 2038 c). Bu ve buna benzer işler, münferit sansör ve valilerin özel teşebbüslerinden meydana gelmiş olacaktır. Ts'ui K'ai resmî olarak bir dilekçe verdi ve Chi-chou (güney-Hopei) de sık sık vukubulan feyezanlara karşı tedbir alınmasını istedi (56 : 2026 c-d), Ts'ui Lian g'da (66 : 2049 c) ordunun iaşesini temin için, doğu-Honan ve kuzey Kiangsu'daki kanalların islâhını bir dilekçe ile istedi. Bu Ts'ui Liang, Tu Yü'nün yazdığı bir kitaptan gördüğü teşvikle birçok değirmenler ve bilhassa su değirmenleri inşa etti, bunlar devlet için büyük bir gelir kaynağı olmuşlardır (66 : 2050 a); bundan, Toba devrinde bile devlete ait değirmenlerin mevcut olduğu görülüyor. Muahhar zamanlarda benzerleri hakkında malûmat alıyoruz.

508 yılında, Hopei'de, Chi-chou-da prens Yüan Yü tarafından çıkarılan isyanda bu bölge çok harap olmuştur. Ancak 21 yaşında olan prensin (22 : 1960 a - b ; 8 : 1923 b ; 112 a : 2184 a ve başkaları) çıkarmış olduğu isyan sırf şahsî sebeplerden ileri gelmiş olacaktır. Masraflarından dolayı imparator tarafından kendisine sopa atıldığından ve odalıkları tahkir edildiğinden kin besliyerek Chi-chou eyaletinin iktisadi temeline dayanarak kendisi imparator olmağa teşebbüs etti. Ona karşı verilen savaşlar oldukça çetin oldu (91 : 2098 c ; 39 : 1939 c ; 44 : 1998 b ; v. s.) ve eyaletine çok zarar verdi. Sonra buna bu bölgede fena hasatlar ve 515'de bir kıyam ilâve oldu. Böylece Liu Tao-pin'in bu bölge vergilerinin hafifletilmesi için verdiği dilekçenin sebebi kolayca anlaşılabilir (79 : 2078 b). Chi-chou'daki sansörlüğü esnasında en fena haydutlardan biri olan prens Yüan Hui buna benzer bir dilekçe verdi. (yıllıklar, eyaletten tazyık suretile cebren halkın elinden aldığı malları ucu bucağı görünmeyen araba kabilelerle naklettiğinden bahsetmektedirler). Burada Yüan Hui, Chi-chou'nun devlet maliyesinin iktisadî temel olduğunu belirtti (15 : 1939 b). Bu, güneyde Liang devletine karşı verilen büyük savaşların sonunda hizmetlerden dolayı mühim bölgelerin kaybolduğu bir zaman için doğru idi. Mamafih 500'lerden hemen sonra Chi-chou'da iktisadî durum çok fena olmuş olacak, çünkü Li P'ing imparatoru kuzey - Honan güney- Hopei bölgesindeki Yeh'e yapacağı bir seyahattan vazgeçmesini ısrarla tavsiye ediyor, böyle seyahatlar çok bahaliya mal oluyordu (65 : 2046 - 2047 b).

Bundan başka bu devirden bir de Chang P'u-hui'nin bir dilekçesi kalmıştır ki bu ipekli kumaş ölçülerin de büyütülmesinin aleyhinde idi, çünkü bu vergilerin artırılması demekti (78: 2076 a). Yeni hükümet merkezine nakilden biraz önce ve biraz sonra vergilerde yapılan bir indirme ile iktisadiyatta kısa bir iyileşme meydana getirildiğini, fakat bundan sonra ve ilk önce ve en kuvvetli olarak Hopei'de bir fenalaşma meydana geldiğini kuvvetle söyleyebiliriz. Bunun sebebi a) Yüan Yü'nün isyanı idi, b) güneye karşı verilen ve kaybedilen savaştan sonra kendilerini müdafaa etmek zorunda kaldıklarından bu savaşlar çok masraflı oluyor, fakat hiçbir kazanç temin etmemekle beraber vergilerden büyük zararlar görüyorlardı.

Bu devre ait haberlerin üçüncü gurubu kuzey ile ilgilidir. Hükümet merkezinin naklinden hemen sonra artık mallarını satacak yer bulamamasından dolayı eski hükümet merkezinin bulunduğu bölge mahvoluyordu. Bundan tekrar, Mu Tai'nin isyanı münasebetile diğer bir makalede bahsedilecektir. 504'ten önce bile Yüan Huai kuzey sınırındaki iktisadi durumun kötü olduğundan bahsetmektedir: Bu bölgeler halkı bilhassa kuraklıktan çok izdirap çekiyorlardı: zaten sayıca az olan tava'ların hepsi mahallî gentry'nin elinde bulunuyordu, buna müdahale etmek lâzımdı (41: 1993 c-d). 504'te Juan-juan'lar tekrar bu bölgeye tarruzlarda bulunmakta ve yine tahrip etmekte idiler (41: 1993 d). 470'te bile batı-kuzey sınırları içinde iskân ettirilmiş, fakat zamanla büyük bir kısmı kaçmış olan bir gurup Juan-juan, daha başka kargaşalıkların önüne geçmek için Kiangsu'ya yerleştirildi (58: 2030 a). Bu nevi tecrübeler müteaddit defalar yapılmıştı; 434'te Hsiu-t'u'ların Hsiung-nu kabilesinin büyük bir kısmı Pekin'in güneyindeki bölgeye nakledildi (15: 1938 d), Tölös'ler başka yerde iskân ettirildi, ve 447'te de 3000 Ting-ling ailesi hükümet merkezine nakledildi (4b: 1913 a). Toba devrinin son zamanlarında, yine kuzey kavimlerinin doğu yahut güney-doğu bölgeye nakilleri teklif ediliyor (18: 1944 c). Bu nakillerle aynı zamanda yerleştirmek, listelere kayıtlı etmek, vergi tarh etmek ve askerî hizmet meselesi bağlıdır. Prens Yüan Yao, Chi-chou bölgesinde sansör iken, oradaki kıyamdan biraz önce, aynı fikirle, daimî bir kaynaşma merkezi olan oradaki "Hun'lar,, in yani Hsiung-nu'ların bakiyelerini birleştirmeyi ve kayıtlı ettirmeyi teklif ediyor (19 a: 1945 c)

Üçüncü devir :

En mühim istihsal bölgesindeki büyük ihtilâlar, kaybedilen savaş ve bir çok kuraklıklar, 520'de başlayan büyük bir buhrana sebebiyet vermiştir. Saray hazineleri, güney ile yapılan ticaretten elde edilen lüks eşya ile dolu idi. Fakat güney ile yapılan ticaret bilançosu Toba'lar için, attan başka birşey verilmediğinden, fazlasiyle menfi olacaktır. Hazineye aksine olarak devlet kasası boştu. Bunun için vergiyi peşin, hattâ genel yurumun kötülüğüne rağmen köylülerden 6 seneliğini peşin aldılar. Savaşlar neticesinde Hopei'in zaman zaman elden çıkması yüzünden hükümet merkezi için buğdayı arabalarla batıdan getirmek zorunda kalıyorlardı. Muazzam nakliye masrafları için yine şikâyetler başlıyor. Muayyen bir bölge için resmen 8 parça, 3,9 kulaç ipek nakliye masrafı takdir ediliyordu, gerçek masraflar ise 60 parça tutuyordu (110 : 2180).

Müteakip yıllarda, 524'ten itibaren, pek çok kıyاملar olduğundan eski bütçeye göre idare etmek filen imkânsızdı. Tasarruf tedbirlerinin alınması zaruri oldu. Önce memurlara verilen devlet şarabının azaltılması teklif edildi, bununla senede, yabancı elçilerin iaşelerinin kesilmesiyle bile 53054 hu pirinç, 6960 hu hububat (Han devrinde bir hu tam 20 litredir) 300599 chin (Han devrinde tam 240 gr.) buğday (şarap imali için) tasarruf edilecekti. Zaten bu, devlet tarafından memurlara şarap verileceğine dair yegâne haberdir (110 : 2180 b).

Sonra memurların ve yabancı müsafirlerin yemek ve et istihkaklarının % 50 nisbetinde azaltılması teklif edildi. Bu yılda 1.599856 chin et 53932 shih (Han devrinde bir shih tam 30 kg. dir) pirincin tasarrufunu sağlayacaktı (110 : 2180 c). 526'da hükümet merkezinin bulunduğu bölge için ayrı bir vergi kanunu lâıyhası hazırladılar. Orada 1 mou arazi başına 5 pint (sheng) buğday, kiralanmış devlet topraklarında 1 kile (tou) buğday alınacaktı. Buna bir pazar vergisi ekleniyordu. Han devrinde bir mou'nun hasılâtı takriben 1 shih tuttuğundan hasadın %5-10 nunun teslimi, o zamanlar için çok azdı. Bu herhalde yalnız bir ek vergi olacaktır.

Nihayet 528 den itibaren hükümet merkezine buğday tedarik etmek için en son çare olarak unvan satışına başladılar. 8000 shih buğday teslim eden kont oluyordu; 4000 shih teslim eden rahip-

lere, buldukları bölgelerin idaresi veriliyordu (110: 2180 c). Bununla tabii her türlü çöküntüye kapılar eskisinden daha çok açılmış bulunuyordu. Bu devirden kalan dilekçeler aynı gelişmeyi aksettirmektedirler. Prens Yüan Hsiao-yo'nun teklifi bilhassa çok enteresandır (18: 1943 c). Eskiden ihdas olunan beşler sisteminden dolayı 100 aileden 25'i askerlik hizmetine alınmıyordu. Bundan başka, beşler sistemi hemen her yerde karma karışık olmuştur. Bunun yerine 100 aileye 8 idarecinin düşeceği bir sistem tatbik edilecektir, 25 aileden 20'si idareci ve 5'i yardımcı olduğundan, 12 idareci tasarruf edilecek, çünkü 12 idareci daha az tayin edilecek ve bununla 12 tomar kumaş vergi olarak verilecekti. Bu, devlete 240000 tomar kumaş ve çok miktarda yeni asker (16000) temin edecekti. Hsin Hsiung, kötü durumların kaldırılması için bir genel temizlik yapılmasını teklif etti (77: 2027 a). Her iki dilekçe de yalnız, ilerlemekte olan iktisadi buhranın ifadeleridir, nihayet bu son devirde tekrar kuzey-batı sınırındaki kenar kavimler meselesi ortaya atıldı (18: 1944 b-d), fakat çözülmedi. Ayrı ayrı vilâyetlerdeki durumu, harp sonunda hiçbir sapan hayvanı bulunmadığından, açılığa karşı tedbirler alan Chao (doğu-Shansi ve batı-Hopei) valisi Ts'ui Hsiao-wei'nin biyografyasından anlaşılıyor (57 2028 b).

Netice :

Bu, doğrudan doğruya vesikalardan aydınlatılabildiği kadar ziraat tarihinin kısa anahatlarıdır. Prensip itibarile köylülerin durumu, diğer devirlerde olduğundan farklı değildir: diğer zamanlarda da çok fena durumda idiler. Toba devrinde durum daha ağırlaşmıştır, çünkü Toba'lar hâkimiyetlerinin başında, daha önceki zamandanberi nisbi anarşiden istifade ederek mülklerini artırmış olan Çin gentry'sini diğer yeni sülâle kuruluşlarında âdet olduğu gibi bertaraf etmemiş, bilâkis onları yerlerinde bırakmışlar. Çünkü büyük mülk sahipleri, müşkülâta uğramadan ihtiyaçları olan toprak mahsullerile, vergileri tedarik için yegâne çarelerdi. Bundan başka, aşağı yukarı 100 yıl toprak dağıtımı meselesile meşgul olmadılar, böylece büyüklerin toprakları gittikçe daha fazla artabiliyor, köylüler de kiracı oluyorlardı. Bir tanzim ve tertip tecrübesinden başka (484-6) müdahaleleri yalnız vergilerin islâhında olmuştur. Bunların hepsinde Çin gentry üyelerinin durumları Toba gentry'lerinininkinden iyi idi; Çin gentry'si Toba

devrinin başlangıcından beri topraklarına sahipti, Toba gentry'si ise ancak kuzey ve batıda zaptettiği mer'alara sahipti. İstihsalâtı rahatça elde etmek için doğuda başkalarının mallarını almadılar⁹. Fakat doğu ve güney başlıca ziraat bölgesi idi. Güney zaptedildiği zaman Toba gentry'sinin lehine olarak büyük miktarda başkalarının mallarını almadılar. Bu güneyliler kısmen rüşvet alarak mukabil tarafa geçtiklerinden, onların mallarını korumak lâzımdı. Diğer taraftan da zaptedilen halk Çin gentry'si ile evlenmek suretile akraba idi, bunlar da akrabalarının mallarını kaybetmelerini temin ediyorlardı. Böylece toprak meselesi Çin gentry'sinin iktisadî kuvvetinin, bununla da siyasî kuvvetinin anlaşılması için bir anahtardır.

Bir meselenin daha aydınlatılması lâzımdır. 484-6 yıllarının kanunlarına göre Toba devrinde, kölenin ziraat istihsalde büyük bir rol oynadığı iddia olunmuştur. Fakat bu herhalde *Çin'li mülk sahiplerinde* böyle olmamıştır¹⁰. Bir kiracıdan alınan kira, bir köleden zorla alınabilen kadardı. Zaten kendilerinden azamisi alınan, fakat hürriyet perdesi altında daha mesut olan nezaret edilmelelerine lüzum kalmıyan kiracıların kullanılmasını, daha pratik buluyorlardı. Tek hayvanlı sapan yahut sulama ile ziraat yahut bostan ziraati gibi küçük ziraat işlerinde köle kullanmak elverişli değildir. Kiracı olarak çalışmıyorlardı. Modern büyük işletmelerde başkadır. Böylece eski Çinlilerde ziraatle meşgul olan kölelerin bulunduğu dair haberler bulunmamıştır. Buna mukabil daha ziyade "uşaklar,, yani "ev-köleleri,, hakkında birçok haberler vardır. Bunlar büyük evlerde eskidenberi bile her zaman bulunuyorlardı. Demek ki ziraatte köleler ancak büyük ölçüde Toba gentry'sinde bulunmuş olacak. Bu gentry zaman zaman pek çok olan köleleri sürülerine baktırmak için kullanmışlar, sonra mer'alarını tarla haline koyarak ziraat işlerinde de kullanmışlardır. Bunun ziraat bakımından ne dereceye kadar ehemmiyetli olduğu belli değildir.

⁹ Bk. Belleten No. 36, s. 490-491.

¹⁰ Yalnız bazı Toba mülk sahipleri köleleri zirâi istihsalde kullanmışlar.

ZUSAMMENFASSUNG

Die schon vor der Eroberung Nordchinas an zusätzliche vegetarische Nahrung gewohnten Toba wurden nach der Eroberung von den Agrarprodukten der Unterworfenen noch stärker abhängig; dies besonders, als sie einen Hofstaat chinesischen Charakters mit grossem Beamtenstab eingesetzt hatten. Sobald sie daher das in Hopei gelegene Reich der Mu-jung (Hsien-pi) dazuerobert hatten, versklavten sie deren chinesische Bauernbevölkerung nicht (wie sie das in den von wenig Bauern besiedelten Kansu-Gebieten taten), sondern nutzten deren Produktion für sich aus. Um glatte Ablieferung der Kornsteuern garantiert zu haben, liessen sie die Steuern durch die dort lebende chinesische Gentry einziehen, die dies schon früher getan hatte, und setzten keine eignen Toba-Steuerkassierer ein. So festigte sich die Macht der alten chinesischen Gentry. Diese Macht machte sich auch am Hof und in der Regierung immer mehr bemerkbar; allmählich wurden alle Zivilposten mit Chinesen besetzt. Die Toba behielten nur die Militärposten. Solange noch kurz dauernde Angriffskriege geführt wurden, bereicherte sich die Toba-Führerschicht an den eroberten Schätzen. Als aber die lang dauernden, wenig erfolgreichen Kämpfe mit Südchina begannen, verarmten die Toba-Militärs, während die im Grundbesitz und in der Zivilverwaltung verankerte chinesische Gentry, die noch dazu Familienbeziehungen zu Südchina hatte und diese zu ihren Gunsten ausnutzen konnte, immer festere Positionen gewann.

So geschieht während der ganzen Toba-Zeit nichts in Fragen einer Agrarreform, weil die tonangebende chinesische Gentry selbstverständlich dagegen ist. Es werden nur Fragen der Steuerreform besprochen. Auch hier geschieht nichts Durchgreifendes. Man hat den Eindruck, dass die Steuern sehr hoch waren und ziemlich willkürlich eingezogen wurden.

Sklaven spielen in der von der chinesischen Bevölkerungsgruppe betriebenen Landwirtschaft keine Rolle; in der ersten Periode hält sich die Toba-Gentry viele Sklaven als Hirten der Herden. Als sie die Herden aufgeben, setzen sie Sklaven auf ihren Feldern ein. Da aber ein Nachströmen von Sklaven infolge der erfolglosen Kriege aufhört, hört auch die Verwendung von Sklaven auf.